978-975-374-329-7

Balkan Edebiyatlarından Seçme Hikâyeler - I

ÇAĞDAŞ YUNAN EDEBİYATI

EDİTÖRLER
Doç. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET
Dr. Öğr. Üyesi Ferhan KIRLIDÖKME MOLLAOĞLU

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
BALKAN ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ YAYINLARI

Balkan Edebiyatlarından Seçme Hikâyeler - I

ÇAĞDAŞ YUNAN EDEBİYATI

EDİTÖRLER
Doç. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET
Dr. Öğr. Üyesi Ferhan KIRLIDÖKME MOLLAOĞLU

EDİRNE - 2022

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
BALKAN ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ YAYINLARI

BALKAN EDEBİYATLARINDAN SEÇME HİKÂYELER I

ÇAĞDAŞ YUNAN EDEBİYATI

EDİTÖRLER

Doç. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET
Dr. Öğr. Üyesi Ferhan KIRLIDÖKME MOLLAOĞLU

EDİRNE 2022

Trakya Üniversitesi Yayın No: 283
T.Ü. Balkan Araştırma Enstitüsü Yayın No: 16

BALKAN EDEBİYATLARINDAN SEÇME HİKÂYELER I
ÇAĞDAŞ YUNAN EDEBİYATI

EDİTÖRLER: Doç. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET
ORCID: 0000-0003-3851-0826
Dr. Öğr. Üyesi Ferhan KIRLIDÖKME MOLLAOĞLU
ORCID: 0000-0002-0838-2272

İnceleyenler: Doç. Dr. Ali HÜSEYİNOĞLU
Doç. Dr. Çağla Derya TAĞMAT

Dizgi: Öğr. Gör. Utku KIRLIDÖKME

Düzeltme: Doç. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET
Öğr. Gör. Utku KIRLIDÖKME

Kapak Tasarım: Fatma YAZICI

Baskı: Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO Sarayiçi Yerleşkesi / EDİRNE
E-Mektup: matbaa@trakya.edu.tr

1. Baskı: Aralık 2022

Takım ISBN: 978-975-374-329-7
ISBN: 978-975-374-330-3

Copyright © Bütün yayın hakları Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsüne aittir. Kaynak göstererek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

YAZIŞMA ADRESİ
Trakya Üniversitesi Balkan Yerleşkesi Enstitüler Binası
Balkan Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü
22030 Edirne / TÜRKİYE
Telefon: +90 284 - 235 34 58 **Belgegeçer / Fax:** +90 284 - 236 31 79
E-Mektup: bae@trakya.edu.tr

EDİRNE 2022

İÇİNDEKİLER

Sunuş i-ii

Ön Söz iii-iv

Geçmişten Günümüze Ana Hatlarıyla Çağdaş Yunan Hikâyeciliği 1-10

Kostis Bastias / Κωστής Μπαστιάς 12-13

- Κάβο-Μαλιάς / Malea Burnu 15-35
  Çeviren: Meryem BATAN

Stefanos Dafnis / Στέφανος Δάφνης 36-37

- Kiraz Ağaçlarının Altında / Κάτω απ' τις κερασιές 38-51
  Çeviren: Utku KIRLIDÖKME

Petros Glezos / Πέτρος Γλέζος 52-53

- Οικογένεια / Aile 54-77
  Çeviren: Levent KAYAPINAR

Kostas Hatzopoulos / Κώστας Χατζόπουλος 78-79

- Η αδερφή / Kız Kardeş 80-87
  Çeviren: Şahin KILIÇ
- Το όνειρο της Κλάρας / Klara'nın Rüyası 88-95
  Çeviren: Serap MEHMET
- Το σπίτι του δασκάλου / Öğretmenin Evi 96-103
  Çeviren: Özlem ATAY

Andreas Karkavitsas / Ανδρέας Καρκαβίτσας 104-105

- Ο κερατζής / Kiracı 106-125
  Çeviren: İbrahim KELAĞA AHMET
- Η γοργόνα / Deniz Kızı 126-133
  Çeviren: Aslı DAMAR ÇAKMAK
- Ναυάγια / Deniz Kazaları 134-141
  Çeviren: Hafize BİLLALOĞLU

İoannis Kondilakis / Ιωάννης Κονδυλάκης 142-143

- Ο γενή Μανώλης / Yeni Manolis 144-151
  Çeviren: Bilge USTAOĞLU
- Ο καταχανάς / Hortlak 152-157
  Çeviren: Marika BEKAR PANTELARA

Napoleon Lapathiotis / Ναπολέων Λαπαθιώτης 158-159

- Η κρίσιμη στιγμή / Kırılma Anı 160-169
  Çeviren: Noyan HACIPAŞAOĞLU

Menelaos Mavridis / Μενέλαος Μαυρίδης 170-171

- Ακρογιάλια Βοσπορίτικα / Boğaz Kıyıları 172-177
  Çevirenler: İrini SARIOĞLU ve Güneş FINDIKOĞLU
- Φρουτοκουβέντα / Meyve Sohbeti 178-185
  Çeviren: Güneş FINDIKOĞLU

Pavlos Nirvanas / Παύλος Νιρβάνας 186-187

- Οι μενεξέδες / Menekşeler 188-191
  Çeviren: Serra YAZICI ÖZEL
- Το προσφυγόπουλο του ουρανού / Gökyüzünün Küçük Göçmeni 192-195
  Çeviren: Ferhan KIRLIDÖKME MOLLAOĞLU

Aleksandros Papadiamantis / Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης 196-199

- Έρωτας στα χιόνια / Karlarda Aşk 200-209
  Çeviren: Esin OZANSOY
- Το Χριστόψωμο / Noel Ekmeği 210-219
  Çeviren: Stavroula SOTİROPOULOU

Zaharias Papantoniou / Ζαχαρίας Παπαντωνίου 220-221

- Ο κ. Τμηματάρχης έρχεται! / Sayın Daire Başkanı Geliyor! 222-235
  Çeviren: Büşra DEDE

Giannis Psiharis / Γιάννης Ψυχάρης 236-237

- Τα σκουλαρίκια / Küpeler 238-249
  Çeviren: Burcu CAYMAZ BİLGİN

Emmanouil Roidis / Εμμανουήλ Ροΐδης 250-251

- Το θέατρον του Γιλδίζ-Κιόσκ / Yıldız Köşkü Tiyatrosu 252-261
  Çeviren: Özgür RENÇBERLER
- Μηλιά / Milya 262-277
  Çeviren: Özgür RENÇBERLER

Konstantinos Theotokis / Κωνσταντίνος Θεοτόκης 278-279

- Ζωή του χωριού / Köy Hayatı 280-301
  Çeviren: Atilla BİRBİR

Aggelos Vlahos / Άγγελος Βλάχος 302-303

- Συρμός ή πολιτισμός; / Moda mı Kültür mü? 304-315
  Çeviren: Müzeyyen PELEVAN MEHMET

SUNUŞ

Edirne'de yönünü Balkanlar'a çevirmiş bir bölge üniversitesi olarak 1982 yılında kurulmuş olan ve içinde bulunduğumuz 2022 yılında 40. kuruluş yılını kutlayan Trakya Üniversitesi, bölgeyi en iyi şekilde anlama ve anlatma misyonu çerçevesinde Balkan ülkeleri ile akademik ve kültürel ilişkilerini sürekli bir şekilde geliştirmekte; bilgi, birikim ve tecrübelerini paylaşmaktadır. 2010 yılında kurulmuş olan Balkan Araştırma Enstitüsü Trakya Üniversitesinin Balkan misyonuyla uyumlu bir çizgide Türkiye'deki Balkan araştırmalarına akademik katkı sunma gayesindedir. Balkan dillerini ve bölgeyi iyi bilen, donanımlı ve yetkin bölge uzmanlarının yetiştirilmesi de Balkan Araştırma Enstitüsünün en önemli hedefleri arasında yer almaktadır. Bu amaç doğrultusunda Enstitümüz Balkan Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı 2019-2020, Balkan Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı da 2022-2023 akademik yılında öğrenci alarak eğitim öğretime başlamıştır. Açılan bu son programla özellikle Edebiyat Fakültesi Balkan Dilleri ve Edebiyatları Bölümüne bağlı anabilim dallarından mezun öğrencilerimizin doğrudan kendi alanlarında lisansüstü eğitim görme imkânına kavuşmuş olması önemli bir gelişmedir. Yakın bir gelecekte Balkan Tarihi Anabilim Dalında da lisansüstü eğitimin başlamasıyla ve daha sonraki süreçte açılacak doktora programları sayesinde Enstitümüz Türkiye'de Balkan araştırmaları alanındaki akademik boşluğu doldurma hedefine önemli ölçüde ulaşmış olacaktır.

Balkan Araştırma Enstitüsünde 2020 yılından itibaren yayın çalışmaları öncelikli faaliyet alanı olarak belirlenmiştir. "Balkan Savaşları ve Edirne I-II", "Balkan Resim ve Heykel Sanatçıları", "Balkan Dilleri ve Edebiyatları Araştırmaları I", "Balkan Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Araştırmaları I" ve "Balkan Tarihi Araştırmaları I" gibi kitaplarımızın ardından "Balkan Edebiyatlarından Seçme Hikâyeler I: Çağdaş Yunan Edebiyatı" başlıklı yayınımızın Türkiye'de Çağdaş Yunanca Çalışmaları alanına önemli bir katkı sunacağını ümit etmekteyim. Editörlüğünü değerli meslektaşım Dr. Öğr. Üyesi Ferhan Kırlıdökme Mollaoğlu ile birlikte yaptığımız bu hikâye çevirilerinde Yunanca ve Türkçe metne karşılıklı olarak yer verilmiş olması eseri

benzerlerinden ayırarak öğrenciler için daha işlevsel kılmaktadır. Çalışmada Trakya, İstanbul ve Ankara Üniversitelerinin Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dallarından meslektaşlarımız çevirdikleri hikâyelerle yer almaktadır. Emekleri için hepsine ayrı ayrı teşekkür ederim. Enstitümüze olan desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen Üniversitemiz Rektörü Sayın Prof. Dr. Erhan Tabakoğlu'na da içtenlikle teşekkürü bir borç bilirim.

Doç. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET

Enstitü Müdürü

Ön Söz

Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü'nde 2021 yılında yayın faaliyetlerine ağırlık verilmesi kararı sonrasında diğer disiplinlerin yanı sıra Balkan Dilleri ve Edebiyatları alanında ülkemizde yapılan çalışmaların yayımlanması faaliyetleri hız kazanmıştır. Bu çerçevede Balkan Araştırma Enstitüsü'nün hayata geçirdiği projelerden biri de "Balkan Edebiyatlarından Seçme Hikâyeler" adı altında her biri ayrı bir kitapta olmak üzere çağdaş Yunan, Bulgar, Boşnak ve Arnavut edebiyatlarından hikâyelerin Türkçeye çevirilerinin yayımlanması olmuştur.

"Balkan Edebiyatlarından Edebiyatından Seçme Hikâyeler I-Çağdaş Yunan Edebiyatı" başlığını taşıyan bu çalışma ülkemiz yükseköğretim kurumlarında eğitim-öğretim faaliyeti yürüten Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dallarında görev yapan akademik personelin katkılarıyla vücut bulmuştur. Ayrıca söz konusu anabilim dallarından mezun olan ve hali hazırda lisansüstü öğrenimlerine devam eden mezunlarımızın da çevirdiği hikâyelere yer verilmiştir. Eserin yayımlanmasına katkı sağlayan Trakya Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dallarında görev yapan Hocalarımıza ve bir kısmı şu anda meslektaşımız olan mezunlarımıza teşekkürü bir borç biliriz.

Çalışmanın başında "Geçmişten Günümüze Ana Hatlarıyla Yunan Hikâyeciliği" başlığıyla çağdaş Yunan Edebiyatında bir yazınsal tür olarak hikâyeciliğin evreleri ele alınmıştır. Alfabetik sırayla K. Bastias, S. Dafnis, K. Hatzopoulos, A. Karkavitsas, İ. Kondilakis, N. Lapathiotis, M. Mavridis, P. Nirvanas, A. Papadiamantis, Z. Papantoniou, G. Psiharis, E. Roidis, K. Theotokis ve A. Vlahos'un öykü çevirileri yapılmıştır. Çağdaş Yunan Edebiyatının önemli isimleri olan yazarların yaşamöyküleri ve başlıca eserleri her bir öykü başında yer almaktadır. Çalışmanın didaktik amaçlara da hizmet etmesi düşünülerek iki dilli olarak yayınlanmasına karar verilmiştir. Orijinal çağdaş Yunanca öykü metinlerinin, ulaşılabildiği nispette ilk baskılarının kullanılmasına özen gösterilmiştir. Hikayelerin yayımlanma tarihi dikkate alınarak metinlerin özgün yayındaki çoklu

vurgu sistemi korunmuştur. Hikayelerin seçiminde muhtemel telif sorunları göz önünde bulundurulmuş ve ağırlıklı olarak 1950 öncesi yazılmış hikayelere öncelik verilmiştir.

İçinde bulunduğumuz 2022 yılında 40. Kuruluş yılını kutlayan Trakya Üniversitesi bu eserle Türkiye'de Balkan edebiyatları sahasında çalışan akademisyenleri ortak bir projede bir araya getirerek ileriye dönük yeni çalışmalar için bir işbirliği örneği ortaya koymuştur. Kitabın yayımlanması sürecinde emeği geçen herkese editörler olarak içtenlikle teşekkür ederiz.

Doç. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET

Dr. Öğr. Üyesi Ferhan KIRLIDÖKME MOLLAOĞLU

Edirne- Ekim 2022

Geçmişten Günümüze Ana Hatlarıyla Çağdaş Yunan Hikâyeciliği*

Hikâye ya da başka bir deyişle öykü (διήγημα) türünün çağdaş Yunan edebiyatına günümüzdeki anlam ve içeriğiyle girişi Boccaccio'nun (1313-1371) *Dekameron (Decamerone)* adlı eserinin Spiridonas Vlantis (1782-1857) tarafından 1797 yılında Venedik'te yayımlanan Yunanca çevirisiyle olmuştur. Hikâye türü her ne kadar *Çağdaş Yunan Aydınlanma (Νεοελληνικός Διαφωτισμός)* döneminin ikinci evresi olan 1774-1821 yılları arasında ortaya çıkmış olsa da kısa hikâyeler Bizans döneminde de çok rağbet görmekteydi. Örneğin İoannis Moshos'un M.S. 7. yüzyılda yazılmış olan *Leimon (Λειμών)* adlı eserinde, yazıldığı dönemde ilgi ile karşılanmış, manastır hayatına ilişkin bir dizi hikâye yer almaktadır.

Çağdaş Yunan edebiyatında hikâye türünün ilk örneklerini Rigas (Fereos) Velestinlis'in (1757-1798) 1790'da Viyana'da yayımlanan *Duyarlı Âşıklar Okulu (Σχολή Ντελικάτων Εραστών)* adlı altı hikâyeden oluşan derlemesi oluşturmaktadır. Eser aslında Fransız romancı Restif (veya Rétif) de la Bretonne'un 1780-1782 yılları arasında basılmış olan hikâyelerinin Yunancaya çeviri ve serbest uyarlamasıdır. Ardından 1792 yılında içinde üç aşk hikâyesinin yer aldığı ve yazarının kim olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte İoannis Karatzsas (1767-1798) olduğu tahmin edilen *Aşkın Neticeleri (Έρωτος αποτελέσματα)* adlı derleme yine Viyana'da yayımlanmıştır. Hikâyelerin konusu İstanbul ve Poltava'da geçmektedir. Eserde yer alan anlatılar çağdaş Yunan edebiyatının konuşma dilinde yazılmış ilk özgün hikâyeleri olarak kabul edilmektedir. Eser 1836 yılına kadar altı baskı yaparak yazıldığı dönemde uzun süre ilgi odağı olmuştur. Eğitici amaçlarla yazılmış her iki eserin yazarı da İstanbul'da Fener ikliminde yetişmiş ve Fransız kültürünün etkilerini taşımaktadır.

1830-1880 dönemi hikâyeciliği

Çağdaş Yunan edebiyat tarihinde *Eski* ya da *Birinci Atina Ekolü (Παλαιά ή Πρώτη Αθηναϊκή Σχολή)* olarak bilinen 1830-1880 yılları romantizmin etkili olduğu dönemdir. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte ilk başkent Nafplion ve ardından Atina'ya Tuna beylikleri Eflak ve Boğdan ile İstanbul Fener çevresinden çok sayıda aydın

* İbrahim KELAĞA AHMET, Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

gelerek ülkenin kültür yaşamına yön verir. Romantizm akımının etkili olduğu bu elli yıllık döneme hâkim olan edebi tür romandır ancak 1880 yılından sonra roman gerilerken hikâye öne çıkar. Şüphesiz ihtilali izleyen yıllarda da hikâyeler yazılır. Tematik olarak bakıldığında değişik konuların ele alındığı hikâyeler, dergi ve gazeteler aracılığıyla okurlara ulaşır. Bu dönemde hikâyelerin ağırlıklı olarak sayfalarında yer bulduğu edebiyat dergileri *Pandora* ve *Efterpi*'dir.

Hikâyeciler içinde çok üretken ve neredeyse tüm edebi türlerde eser vermiş olan Aleksandros Rizos Ragkavis (1809-1892), hikâyeleriyle de dikkat çeker. Kendisi tarihsel ve kronolojik açıdan çağdaş Yunan nesrinin ilk düzenli hikâye yazarı, hatta çağdaş Yunan hikâyesinin babası olarak kabul edilir. *Hapishaneler ya da İdam Cezası (Αι φυλακαί ή Η κεφαλική ποινή)* adlı hikayesi, ihtilal sonrası çağdaş Yunan nesrinin ilk hikâyesi olarak görülür. Ragkavis'in yazmış olduğu 27 hikâyeden sadece üçünün konusu çağdaş Yunanistan'da geçer. Diğerlerinde mekân Londra ve Avrupa'nın diğer şehirlerinin yanı sıra Hindistan'a kadar uzanır. Buna ek olarak Aleksandros (1803-1863) ve Panagiotis Soutsos (1806-1868) kardeşler ve daha çok romancılığıyla tanınsa da Konstantinos Ramfos (1776-1871) da hikâyeler yazar.

İlk dönem hikâye yazarları arasında İoannis Deligiannis (1815/17-1876) ve Georgios Pop'un (1874-1946) adını da anmak gerekir. Bu dönemde yazılan hikâyelerde duygusal, sosyal, tarihsel konuların yanı sıra seyahat anlatılarına da yer verilir. Anılan dönemde hikâye, romanın gölgesinde kalarak bir yerde onu tamamlayıcı bir işleve sahiptir demek abartılı bir değerlendirme olmaz.

1880-1920 dönemi hikâyeciliği

Yeni Atina Ekolü (Νέα Αθηναϊκή Σχολή) dönemi olarak bilinen ve bir süreliğine düzyazıda sadece hikâye türünün egemen olduğu bu dönemde, 1880 Kuşağı hikâyenin gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır. Söz konusu dönemde Kostis Palamas'ın (1859-1943) öncülüğünde çağdaş Yunan şiiri de romantizmi ve arı dili, yani Yunancanın üst değişkesi olan resmi dil katharevusayı *(καθαρεύουσα)*, bir kenara bırakarak halk dilini benimseyip parnasizm ve sembolizmin etkisinde gelişir. Düzyazıda ise halk dili yani dimotiki *(δημοτική)* dilbilimci Giannis Psiharis'in (1854-1929) 1888 yılında yayımladığı *Seyahatim (Το ταξίδι μου)* adlı eseri ile çağdaş Yunan edebiyat tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Emile Zola'nın Yunanistan'da 1879 yılında tefrika edilen ve 1880 yılında kitap olarak basılan *Nana* adlı romanı ile de natüralizm Yunan edebiyatına giriş yapmıştır.

Çağdaş Yunan halk biliminin kurucusu olan Nikolaos Politis'in (1852-1921) çalışmalarıyla genç nesil, yaşadığı dönemin Yunan toplumuna yönelir. Nikolaos Politis'in, *Estia* edebiyat dergisi çatısı altında başlattığı hikâye yarışmasını duyurmak için kaleme aldığı yazı, çağdaş Yunan hikâyeciliğinin manifestosu olarak görülür. Böylelikle uzun roman yerini hikâyeye bırakır. *Estia* dergisinin düzenlediği yarışma 1880'lere kadar ciddiye alınmayan ve dolayısıyla gelişme kaydedememiş olan hikâye türü konusundaki anlayış ve yargıların değişmesine neden olmuştur. Bu dönemde, 1880 Kuşağının sözcüsü konumundaki *Estia* dergisi çağdaş Yunan hikâyesinin adeta beşiği konumundadır ve derginin özgün Yunan hikâyesi yazılmasını teşvik ettiği yarışma bu türün kendini kabul ettirmesinde oldukça etkili olmuştur.

Derginin belirlediği kurallara göre yazılacak hikâyeler milli bilincin teşvik edilmesi için konularını Yunan örf ve adetlerinden almak ve türün yabancı örneklerini körü körüne taklit etmekten kaçınmak durumundaydı. Yarışma edebi açıdan beklenen sonuçları doğurmamış olsa da düzyazıya yeni bir ideolojik işlev kazandırmış ve dönemin pek çok yazarını hikâye yazmaya yöneltmiştir. Yarışmanın öngördüğü kurallar çerçevesinde gelişen hikâye anlayışı çağdaş Yunan edebiyat tarihine, yöre ve töre ya da köy hikâyeleri şeklinde ifade edebileceğimiz *ithografi (ηθογραφία)* olarak geçmiştir.

Bu hikâyelerin belirgin özelliğini kırsal kesimin yaşam biçimini canlandırmak ve hayal gücü yerine yaşanmışlıkları yansıtmak, hikâye kahramanlarının diyaloglarında ise yöresel ağızlara yer vermek şeklinde özetlemek mümkündür. Hedeflenen şüphesiz Yunan kimliğinin vurgulanmasıdır. Sayıları hızla artan edebiyat dergileri ve bunun yanı sıra ifade aracı olarak halk dilinin *(δημοτική)* kullanılması, ithografik hikâyelerin yaygınlık kazanması için olumlu bir ortam hazırlamıştır. Ancak süreç içinde bu terim başlangıçta sahip olmadığı olumsuz bir anlama evrilmiş ve 1920'li yılların sonuna kadar toplumun geleneklerini ve eserlerin sosyal karakterini nitelemek için kullanılmıştır. İthografi terimi hatalı bir şekilde kırsal yaşamın tasviri olarak da yorumlanmıştır.

İthografik hikâyenin (*ηθογραφικό διήγημα)* öncüleri olarak Georgios Viziinos (1849-1895), Aleksandros Papadiamantis (1851-1911) ve Andreas Karkavitsas (1865-1922) kabul edilir. Türkçeye de çevirisi yapılmış olan Viziinos'un 1883 yılından itibaren yayımlanmaya başlayan uzun hikâyelerinin mekânı çocukluk yıllarını geçirdiği Doğu Trakya ve memleketi Vize'dir, dolayısıyla çocukluk anıları yazara ilham vermenin yanında hikâyelere otobiyografik bir karakter de kazandırır. Yazar, romantizm ve realizmin tekniklerini de kullanarak yeni bir ulusal ve kültürel kimlik arayışının izlerini taşıyan bir anlatı yaratır.

Viziinos ile aynı dönemde (1880-1900), önce tarihsel romanlarla ardından yazdığı çok sayıda hikâye ile adını duyuran Aleksandros Papadiamantis'i görürüz. 1887 yılında ilk öyküsü *Noel Ekmeği (Χριστόψωμο)* yayımlanır, Papadiamantis yazarlık yaşamı boyunca kısa ve uzun olmak üzere toplam 169 hikâye yazar. Bunlar arasında özgün adı *Katil Kadın (Φόνισσα)* olan ve Türkçeye *"Hadula: Bir Ada Hikâyesi"* olarak çevrilen uzun hikâyesi çok sayıda akademik çalışmaya konu olmuştur. Papadiamantis'in hikâyelerinin büyük bir bölümünde (123 hikâyede) mekân memleketi olan Skiathos adasıdır, ancak yazarın uzun süre kaldığı Atina da çok sayıda (tam olarak 46) hikâyenin geçtiği bir şehirdir *(Atina Hikâyeleri- Αθηναϊκά διηγήματα)*. Papadiamantis'in hikâyelerinde kahramanlarının dünyası mütevazi küçük tüccarlar, genç kızlar, yaşlı dul kadınlar, denizciler, yelkenli gemi kaptanları gibi karakterlerden oluşur ve bu dünyada iyilik ve masumiyetin yanında kötülük ve kıskançlık bir arada bulunur. Yazar yoksulluk ve talihsizliğin pençesinde hayat mücadelesi veren bir dünyayı gerçekçi bir biçimde yansıtır.

Memleketi Mora'ya bağlı Lehena kasabasında kaleme aldığı *İ Asimo (Η Ασήμω)* adlı hikâye ile daha 19 yaşında iken edebiyat çevrelerinde adını duyuran ve asıl mesleği doktorluk olan Andreas Karkavitsas, *Hikâyeler (Διηγήματα)* adıyla ilk hikâye derlemesini 1892 yılında yayımlar. İlk eserlerini konuşma dilinden uzak olan katharevusada yazan Karkavitsas daha sonra konuşma dilini *(dimotiki)* benimser. Sırasıyla uzun hikâyesi *Narin (Λυγερή)* (1890) ve denizcilerin hikâyelerini konu alan *Pruva Sohbetleri (Τα λόγια της πλώρης)* (1899) derlemesi yayımlanır. Yazar güçlü gözlem yeteneğiyle natüralizm üzerinden döneminin ve özellikle de kırsalda sefaletin pençesindeki toplum yapısını eleştirel bir gözle ele almaktadır. *Dilenci (Ζητιάνος)* (1896) adlı uzun hikâyesi ithografik anlatılarda saf ve temiz olarak gösterilmeye çalışılan köy toplumunun aslında göründüğü gibi olmadığını ortaya koyar.

Karkavitsas toplamda 100 hikâye kaleme almış ve yaşadığı dönemin yanı sıra sonrasında da çok okunmuştur. Yazar ilk başlarda ticaret gemilerinde daha sonra ise orduda askeri doktor olarak çalışmıştır. Yetiştiği kasaba ortamı, gemilerde görev yaptığı sırada denizcilerle olan arkadaşlığı, askeri doktor olarak Tesalya ağırlıklı olmak üzere Yunan taşrasına yaptığı seyahatler ona hikâyeleri için inanılmaz derecede çok malzeme sunmuştur.

Yeni Atina Ekolünün edebiyata hâkim olduğu dönemin ilk yıllarında adını duyuran hikâyecilerden biri de Giritli yazar İoannis Kondilakis'tir (1862-1920). 1884 yılında *Hikâyeler (Διηγήματα)* adlı derlemesi ve arada yazdığı romanlardan sonra, *Ben Öğretmenken ve Başka Hikâyeler (Όταν ήμουν δάσκαλος και άλλα διηγήματα)* (1916) adlı derlemesi yayımlanır.

Hikâyelerinin dili katharevusadır ve konunun Girit'te geçtiği hikâyelerde kahramanları Girit lehçesiyle konuşur. Roman ve hikâyelerinde mekân büyük ölçüde Girit'tir. Çağdaş Yunan edebiyat tarihinde daha çok Kilise tarafından aforoz edilmesine neden olan *Kadın Papa İoanna (Πάπισσα Ιωάννα)* (1866) adlı romanı ile bilinen ve edebiyat tarihçileri tarafından Eski Atina Ekolü dönemi içinde de değerlendirilen Emmanouil Roidis (1836-1904) 1893 yılından sonra bir dizi hikâye yayımlamıştır. Neredeyse tüm eserlerini katharevusada yazan Roidis'in edebi yaratıcılığının son evresinde kaleme aldığı bu hikâyeler arasında en kayda değer olan ve yazarın ironik üslubunun da en iyi örneklerinden birini oluşturan *Siros'lu Kocanın Psikolojisi (Ψυχολογία Συριανού συζύγου)* adlı hikâyesidir.

Yeni Atina Ekolü döneminde 1880-1900 yılları arasında öne çıkan İstanbullu Aleksandra Papadopoulou (1867-1906) çağdaş Yunan edebiyat tarihinde ilk kadın hikâye yazarı olarak kabul edilir. Daha Beyoğlu Pallas Rum Kız Lisesinde öğrenci iken yazmaya başladığı ve İstanbul'daki burjuva yaşamını, evlilik kurumunu ve kadının ezilmişliğini konu alan hikâyeleri İstanbul ve Atina'daki dergilerde yayımlanmıştır. Ele aldığımız dönem içinde ortaya çıkan daha pek çok hikâyeci bulunmaktadır ve onların yazdığı hikâyeler iki savaş arası *(μεσοπόλεμος)* dönemde de yayımlanır.

Her ne kadar şair olarak bilinse de Kostis Palamas'ın edebiyat eleştirisi alanında yazdıkları dışında, 1891 yılında yayımlanan *Palikaryanın Ölümü (Θάνατος του παλικαρκιού)* adlı hikâyesi dikkat çekicidir. Palamas, Karkavitsas ve dilbilimci kimliği ile tanınan ve 1888 yılında konuşma dilinde yayımlanan nesir türünde ilk eser olan *Seyahatim (Τα ταξίδι μου)* adlı kitabı ile çığır açan ve dilbilim çalışmaları yanında hikâyeler de yazmış olan Giannis Psiharis, düzyazıda konuşma dilinin yerleşmesine öncülük eden yazarlardır. Onların dışında halk dilinde hikâyeler yazan Giannis Vlahoyannis (1867-1945), Aleksandros Pallis (1851-1935) ve Argiris Eftaliotis'i (1849-1923) görmekteyiz.

İstanbul'da doğmuş olan ancak babasından dolayı kökeni Zakinthos (Zante) adasına dayanan Grigorios Ksenopoulos'tan (1867-1951) ayrıca bahsetmek gerekir. Yaklaşık elli yıl boyunca edebiyat dünyasında yerini korumuş, gazeteci kimliğinin yanında rahat ve kolay yazma becerisi sayesinde geride ciltlerce eser bırakmış olan yazar, çağdaş Yunan edebiyatında kent romanının öncüsüdür ve sayıları yirmiyi aşkın roman dışında hikâye, tiyatro, eleştiri, deneme ve çocuk edebiyatı alanında da çok sayıda eser kaleme almıştır. Roman ve hikâyeleri Atina ve Zakinthos adasında geçmektedir. Ksenopoulos Yunan hikâyeciliğinde mekânı taşradan şehre taşımış ilk yazar olarak kabul edilir. İlk hikâyesi olan *Üvey Anne (Μητριά)* 1890 yılında *Estia* dergisinin ekinde çıkmıştır. O tarihten sonra yaklaşık 20 hikâye derlemesi

yayımlanmıştır. Hikâyeleri arasında *Çarmıha Gerilmiş Aşk ya da Stella Violanti (Έρως εσταυρωμένος ή Στέλλα Βιολάντη), Kontes Valerena'nın Sırrı (Το μυστικό της κοντέσσας Βαλέραινας)* ve *Zante Mendili (Το Ζακυνθινό μαντίλι)* eleştirmenlerden övgü almıştır.

Yeni Atina Ekolünün öne çıkardığı ve başarılı bir şekilde geliştirdiği hikâye türü ve özellikle de ithografik hikâye 19. yüzyıl sonlarına doğru konuların ve karakterlerin birbirini tekrar etmesi yüzünden özgünlüğünü yitirmiş ve çıkmaza girmiştir. Farklı edebi ve estetik anlayışlar benimseyen yazarlar bu duruma tepki göstermeye başlamıştır.

1875-1894 yılları arasında siyasete damgasını vuran Harilaos Trikoupis'in (1832-1896) kalkınma hamlesi neticesinde 19. yüzyılın sonlarına doğru Atina'nın nüfusu nerdeyse ikiye katlanmış ve bir kentsoylu sınıf oluşmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra Avrupa kaynaklı estetizm, sembolizm ve toplumculuk gibi sanat, düşünce ve edebiyat anlayışlarının yansımaları genç edebiyatçıların eserlerinde görülmeye başlamıştır. Düzyazıda ve özellikle hikâyede estetizm anlayışının temsilcisi olarak Pavlos Nirvanas'ın (1866-1937) adından söz edilebilir. Sembolizm anlayışının en önemli temsilcisi ise Konstantinos Hatzopoulos'tur (1868-1920). Dönemin diğer önemli bir ismi de Korfu adasından Konstantinos Theotokis'tir (1872-1923). Hikâyelerindeki konular Korfu adasının kırsal yaşamını yansıtır ve natüralizmin etkilerini taşır, standart Yunancada bulunmayan ada diline ait kullanımlar ve deyimler, hikâyelerine ayrı bir renk katar. Gerek Hatzopoulos gerekse Theotokis 50'li yaşlarında ölmelerine rağmen geride Yunan nesrini yeni anlayış, fikir ve ifade yöntemleri ile zenginleştirerek hikâyecilik alanında önemli eserler bırakırlar. 20. yüzyılın ilk çeyreği içinde yer alan yazarlar arasında Zaharias Papantoniou (1877-1940) ve Pinelopi Delta (1874-1941) önemli bir yere sahiptir.

İki savaş arası dönem (1920-1940) hikâyeciliği

İki savaş arası dönem siyasi tarihinde, I. Dünya Savaşı ve Yunanistan'a nüfus mübadelesi neticesinde Anadolu'dan bir milyonun üzerinde muhacirin gelişine neden olan Küçük Asya bozgunu gibi önemli olaylar yaşanmaktadır. Savaşın acıları doğal olarak edebiyata da yansımakta ve savaş karşıtı bir edebiyatın ortaya çıktığı görülmektedir. Edebiyatçıların ve ele aldığımız konu özelinde hikâyecilerin içinde bulundukları ideolojik ortamı değerlendirecek olursak bu dönemde Rusya'daki Ekim Devrimi (1917) sonucu Marksist ideolojinin ve buna karşın tepki olarak 1936 yılında Metaksas diktatörlüğüne kadar uzanan faşist eğilimlerin güçlendiğini belirtmek gerekir. Yazarların ideolojik görüşleri ve tutumları onların yazdıklarını da önemli ölçüde etkiler.

Bu tespitlerden sonra 1940'lara kadar hikâyenin gelişimi nasıl bir seyir izlemiştir sorusuna odaklanabiliriz.

1920'lerin başına kadar çağdaş Yunan edebiyatında nesir türü edebi yaratıcılığın neredeyse tamamını oluşturan hikâye artık gerileyerek yeniden roman ön plana çıkar. Ayrıca hikâye de yukarıda da kısmen değindiğimiz gibi ithografik gelenekten yavaş yavaş uzaklaşmaya başlayarak gerek tematik açıdan gerekse biçimsel açıdan bir yenileşme sürecine girer. Anılan dönem içinde hikâyeyi şekillendiren temel özellikler: a) kahramanların psikolojik özelliklerinin anlatımına yönelen psikografi, b) bilincin derinliklerine ve yaşamın bilinmeyen yönlerine ilgi gösteren ezoterizm, c) sembolizm, ç) kozmopolitizm ve d) alegorik anlatımdır. Gerçekçi anlatımın karakteristik temsilcisi ise hikâyeler de yazmış olan ve *Mezar'da Hayat (Η Ζωή εν τάφω)* romanıyla tanıdığımız savaş karşıtı edebiyatın da en önemli ismi, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nı asker olarak yakından yaşamış olan Stratis Mirivilis'tir (1890-1869). Bu dönemin başlıca hikâye yazarları arasında romanlarından da tanıdığımız Aggelos Terzakis (1907-1979), İlias Venezis (1904-1973), Thrasos Kastanakis (1901-1967), Kosmas Politis (1888-1974), Georgios Theotokas (1906-1966) ve Giannis Skarimbas'ı (1893-1984) not edebiliriz.

Burada ayrı bir parantez açarak münhasıran hikâyeci olarak öne çıkan Dimosthenis Voutiras'tan (1872-1958) kısaca söz etmek gerekir. İstanbul doğumlu ve sosyalist yönelimli bir yazar olan Voutiras iki savaş arası dönemde çok okunan bir hikâyecidir. Milionis, Yunan hikâyesinin tarihçesini ele aldığı çalışmasında yazarın toplam 500 hikâyeden oluşan külliyatının toplandığı 30 kitabından 20'sini 1920-1930 yılları arasında yazdığını belirtmektedir. Voutiras'ın hikâyelerinde Pire'nin kenar mahallelerindeki insanların yaşamı anlatılır. Kahramanları toplumun marjinal kesimini oluşturan ve hayatın zorlukları karşısında galip tarafta yer almayan karakterlerdir.

İki savaş arası dönem, edebiyat tarihinde daha çok romanla ve bu türün en iyi örneklerini vermiş olan *30 (Otuz) Kuşağı (Γενιά του 30)* yazarları ile anılır. Georgios Theotokas'ın 1930 yılında Orestis Digenis mahlası ile yayımladığı *Özgür Düşünce (ya da Özgür Ruh) (Ελεύθερο Πνεύμα)* adlı denemesi 30 Kuşağı olarak bilinen yeni edebiyat kuşağının manifestosudur. Bir önceki dönem büyük bir tutkuyla geliştirilmiş olan hikâye iyi örnekler vermiş olsa da geri plandadır. Bunun sebebi farklı nedenlere dayanmaktadır ancak toplumsal dönüşüm düzyazı üzerinden temsil edilen birey yerine topluluğun ifade edilmesini zorunlu kılar. Hikâye, özelliği gereği belirli bir kahramana odaklanmak durumundayken roman yazarları mesajlarını daha geniş toplum kesimlerine ulaştırmak ve toplum hafızasında derin izler

bırakmış olan I. Dünya Savaşı'ndan, Küçük Asya bozgunundan ve nüfus mübadelesiyle yaşanan geniş çaplı göçten ve geride bıraktıkları memleketlerinden ilham alarak anılarını ve yaşadıklarını anlatmak amacı güder. Her ne kadar bu dönemde düzyazıda roman başat bir konumda olsa da hikâye de yukarıda söz edildiği gibi tematik ve biçimsel açıdan kendini yeniler. İki savaş arası dönemin ikinci yarısında (1930-1940) Milionis'in verdiği bilgiye göre yaklaşık olarak kırk hikâyecinin varlığından söz edilir, bu yazarlar hayatlarının sonuna kadar 200'ün üzerinde hikâye derlemesi yayımlayacaktır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze çağdaş Yunan hikâyeciliğinin seyri

II. Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde hikâye yazarlarını, 1911-1926 yılları arasında doğanların oluşturduğu *Savaş Sonrası Birinci Kuşak (Πρώτη μεταπολεμική γενιά)* ve 1926 yılından sonra ve 1930'lu yıllarda doğanların oluşturduğu *Savaş Sonrası İkinci Kuşak (Δεύτερη μεταπολεμική γενιά)* olmak üzere iki grup olarak değerlendirmek mümkündür. Savaş Sonrası Birinci Kuşakta (1945-1960) yer alan yazarlar Alman İşgali, Ulusal Direniş ve İç Savaş sırasında yaşanan olaylara tanık olmuş veya doğrudan bu olayların içinde yer almıştır. Dolayısıyla hikâye veya romanlarda ele alınan konuların esin kaynağı önemli ölçüde bu tarihi olaylardır. Savaşın kendisi ve etkileri, toplumsal hafızada derin izler bırakmış acı olaylar ve tanıklıklar, bu kez edebiyatın kurgusu içinde hikâye ve romanlar aracılığıyla yeniden yorumlanarak anlatılır.

Yunanistan'ın Nazi Almanya'sı karşısında aldığı yenilgi, diğer taraftan İç Savaş'ta solun yaşadığı yenilginin neden olduğu düş kırıklığının yansıması yazınsal metinlerde açıkça görülür. *Savaş Sonrası Birinci Kuşak* hikâye yazarları arasında yer alan Stratis Tsirkas (1911-1980), Dimitrios Hatzis (1913-1981), Antonis Samarakis (1919-2003) gibi yazarların hikâyelerinde konular tarihten alınmış olaylara dayanır ve siyasi yönelimlerinin de etkisiyle politik söylem ağır basar. Söz konusu kuşak hikâyecileri, içinde bulundukları dönemde toplumun genelini ilgilendiren sorunlar karşısında, bunlar ister Yunanistan'da ister dünyanın farklı coğrafyalarında yaşanıyor olsun, edebiyatın kayıtsız kalmayarak bir tutum takınmasını ve taraf olmasını isterler. İnsanlar üzerinde şüphesiz sarsıcı etkileri olan siyaset ve tarihin ağırlığı bu dönemde yazılan pek çok hikâyeye yansır.

Hikâyelerin yazım tekniğine bakıldığında *Savaş Sonrası Birinci Kuşak* yazarlarının yenilikçi arayışlar içinde olmadıkları görülür. Onlar tarihi gerçekliği ve edebi metinlere zenginlik katan iç monolog tekniği gibi

özellikleri daha iyi yansıttığı için hikâyelerinde realizmi kullanır. Savaş Sonrası Birinci Kuşak yazarlarından Stratis Tsirkas yazarlık kariyerine yaşadığı İskenderiye'de savaş öncesinde yazdığı şiirlerle ve sonrasında 1944-1957 döneminde kaleme aldığı hikâyeleriyle devam eder. Tsirkas'ın hikâyeleri sol ideolojiyi ifade eder ve Mısır'da yaşayan Yunan toplumunu ilgilendiren konuları ele alır.

İncelediğimiz dönem içinde münhasıran hikâyeciliği ile öne çıkan ise Dimitris Hatzis'tir. Alman işgaline karşı direnişe katılan ve İç Savaş'ta aktif yer alan yazar, solun yenilgisinin ardından siyasi mülteci olarak Romanya, Macaristan ve Doğu Almanya'da yaşar ve ancak 1974 yılında Albaylar Cuntası devrildikten sonra Yunanistan'a geri döner. Derin bir hümanizm ve kahramanlara yönelik sempatinin gözlendiği *Küçük Kentimizin Sonu (Το τέλος της μικρής μας πόλης)* (1953), *Savunmasızlar (Ανυπεράσπιστοι)* (1965), *Etütler (Σπουδές)* (1976) gibi başlıca hikâye kitaplarında konular İşgal ve İç Savaş'tır. Bu dönem içinde yer alan Spiros Plaskovitis (1917-2000) de *Çıplak Ağaç (Το γυμνό δέντρο)* adlı hikâye derlemesiyle İşgal dönemini ele alır. Renos Apostolidis ve Nikos Kasdaglis de dönemin hikâyecileri arasında yer almaktadır.

Savaş Sonrası İkinci Kuşak (1960-1970) yazarlarına gelince onlar, İşgal, Direniş ve İç Savaş gibi tarihsel olayları çocukluk yıllarında yaşadıklarından bu olayların izleri belleklerinde silik anılar olarak varlığını sürdürür. Estetik açıdan olmasa da hikâye yazarları arasında ele aldıkları konular ve ideolojik yaklaşım konusunda önemli farklılıklar görülür. Yazarlar Yunan toplumunun II. Dünya Savaşı'ndan sonra geçirdiği değişim ve dönüşümü ele alırlar ve bunun yanı sıra siyasi iktidar karşısında yazarın tutumu ve Soğuk Savaş'ın yaşandığı bir dünyada hassas dengeler üzerine oturmuş olan dünya barışı için verilen mücadele gibi siyasi etik konuları üzerine de kafa yorarlar.

Hikâyelerde kentleşme, toplumsal yabancılaşma, insanın yalnızlığı, doğup büyüdüğü memleketine duyduğu özlem gibi konular öne çıkar. Özellikle 60'lı yıllardan itibaren tarihten, siyasete ve toplum alanından gündelik yaşama bir yöneliş dikkat çeker. Bu tematik eksendeki hikâyeciler arasında Menis Koumantareas (1931-2014), Marios Hakkas (1931-1972), Thanasis Valtinos (1932-), Kostas Tahtsis (1927-1988) ve Yorgos İoannou'dan (1927-1985) söz etmek mümkündür. Savaş sonrası hikâye iki kuşak bağlamında ele alınsa da dönemin Yunan düzyazısının takip ettiği çizginin ve yönelimlerin dışında yer aldığı söylenemez. Savaş Sonrası İkinci Kuşağın belirgin özellikleri arasında bireyselliğe ve gündelik yaşama yönelme ve modernizmin tekniklerinden olabildiğince yararlanma sayılabilir.

Bu kısa girişte çağdaş Yunan edebiyatında geçmişten günümüze hikâyenin gelişimini dönemler itibarıyla ana hatlarıyla özetlemeye ve dikkat çeken hikâye yazarlarından ve eserlerinden kısaca bahsetmeye çalıştık. Şüphesiz konu kapsamlı bir şekilde ayrı bir çalışmayla çok daha geniş bir çerçevede ele alınmayı gerektirmektedir.

Kaynakça:

Aleksiou Stilianos, *Ελληνική λογοτεχνία: Από τον Όμηρο στον 20ο αιώνα,* Εκδόσεις Στιγμή, Αθήνα 2010.

Beaton, Roderick, *Εισαγωγή στη νεότερη ελληνική λογοτεχνία,* μτφ. Ευαγγελία Ζούργου, Μαριάνα Σπανάκη, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1996.

"Διήγημα", *Λεξικό νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Εκδόσεις Πατάκη, Δεύτερη Εκτύπωση, Αθήνα 2008, σσ. 513-515.

Dimaras, K.Th., *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας: Από τις πρώτες ρίζες ώς την εποχή μας,* Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 2000.

Karantonis, Andreas, *Πεζογράφοι και πεζογραφήματα της Γενιάς του '30,* 3η έκδοση, Εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 1990.

Karvelis, Takis, *Η Γενιά του 1880,* Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα 2003.

Kordatos, Yannis, *Ιστορία της νέας ελληνικής λογοτεχνίας Από το 1453 ως το 1961*, Τόμος Πρώτος, Εκδόσεις Επικαιρότητα, Αθήνα 1983.

Kordatos, Yannis, *Ιστορία της νέας ελληνικής λογοτεχνίας Από το 1453 ως το 1961*, Τόμος Δεύτερος, Εκδόσεις Επικαιρότητα, Αθήνα 1983.

Kotzia, Elisavet, *Ιδέες και αισθητική: Μεσοπολεμικοί και μεταπολεμικοί πεζογράφοι (1930-1974),* Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2006.

Kotzias, Aleksandros, *Μεταπολεμικοί πεζογράφοι*, Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 1982.

Milionis, Hristoroforos, *Το διήγημα,* Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα 2002.

Politis, Linos, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας,* Εκόσεις ΜΙΕΤ, Αθήνα 2001.

Tonnet, Henri, *Μελέτες για την ελληνική πεζογραφία,* μετ. Φωτεινή Βλαχοπούλου, Εκδόσεις Μεσόγειος, Αθήνα 2009.

Valetas, Georgios, *Το ελληνικό διήγημα: Η θεωρία και η ιστορία του,* Εκδόσεις Φιλιππότη, Αθήνα 1983.

Vitti, Mario, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας,* Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2003.